

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2021/5

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI.
HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 **ОДИЛҚОРИЕВ ХОЖИМУРОД
ТЎХТАМУРОВОВИЧ**
Қонунчилик ҳужжатлари тизимини
такомиллаштиришнинг замонавий ҳуқуқий
асослари
- 14 **МУХИТДИНОВА ФИРЮЗА
АБДУРАШИДОВНА**
Роль преемственности трудов Гафура Гуляма
в развитии духовно-просветительских традиций
будущих юристов
- 21 **ISMOILOV BEKJON SALIHOVICH**
Nogironligi bo'lgan shaxslar ta'limi sohasida
O'zbekiston qonunchiligini takomillashtirish
muammolari
- 31 **ШАЯКУБОВ БАБУР АХМАДЖАНОВИЧ**
Стратегическое планирование:
теоретические и методологические аспекты

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ.
MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 39 **БЕКОВ ИХТИЁР РУСТАМОВИЧ**
Ўзбекистонда кўппартиявий тизимнинг
шаклланиши ва ривожланиши
- 50 **RAKHIMOV DILMURODJON
GULOMJON OGLI**
Some issues of the legal status of civil
servants in Uzbekistan

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA
HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 59 **БОЗАРОВ САРДОР СОХИБЖОНОВИЧ**
Искусственный интеллект: возможна ли
ответственность роботов?

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL
HUQUQI. XO'JALIK PROTSESSUAL
HUQUQI. HAKAMLIK JARAYONI VA
MEDIATSIYA

- 70 **ХАБИБУЛЛАЕВ ДАВЛАТЖОН
ЮЛЧИБОВЕВИЧ**
Фуқаролик ишлари бўйича биринчи
инстанция суди ҳужжатларини
такомиллаштириш масалалари
- 81 **ХАКБЕРДИЕВ АБДУМУРАД
АБДУСАИДОВИЧ**
Ҳакамлик судининг ҳал қилув қарорини якуний
босқич сифатида ихтиёрий ижро этиш
- 88 **PIRMATOV OTABEK SHAVKATOVICH**
Fuqarolik sud ishlarini raqamlashtirishda sun'iy
intellektning o'rni
- 95 **XUDOYNABAYEV DADAXON
AVAZ O'G'LI**
Iqtisodiy sud ishlarini yuritishda prokuror
ishtirokining ayrim masalalari
- 101 **DAVRONOV DONIYORBЕК
ABDULLO O'G'LI**
Fuqarolik sud ishlarini yuritishda protsessual
majburlov choralarini tadqiq etish muammolari
- 110 **ХАЙРУЛИНА АСАЛЬ БАХОДИРОВНА**
Возникновение и развитие альтернативных
способов разрешения споров: национальный
и зарубежный опыт
- 117 **BEBUTOVA ZARNIGOR FAXRIDDINOVNA**
Fuqarolik protsessida advokat faoliyatining
dolzarb muammolari: milliy va xorijiy tajriba
- 125 **СУБХОНОВ ШЕРАЛИ МУХАММАД УГЛИ**
Некоторые вопросы совершенствования
механизма исполнения судебных решений
о взыскании алиментов

12.00.05 – MEHNAT HUQUQI.
IJTIMOIY TA'MINOT HUQUQI

- 133 **ГАЗИЕВ ШАХРУХ МУРОДАЛИЕВИЧ**
Ҳарбий ижтимоий-ҳуқуқий ҳимоя:
тушунчаси ва моҳияти
- 140 **ТОШОВ МУХАММАД РАЖАБОВИЧ**
Ўриндошлик асосида ишламайдиган бошқа
ҳодимнинг ишга қабул қилиниши, шунингдек,
ўриндошлик иши чекланганлиги сабабли
меҳнат шартномасини бекор қилиш масалалари

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI
OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

148 **SUNNATOV VOHID TOSHMURODOVICH**

Qilmishni kvalifikatsiya qilish tushunchasi,
metodologik asoslari va bosqichlari

156 **ТОШПЎЛАТОВ АКРОМ ИКРОМОВИЧ**

Жиноят-ҳуқуқий принциплар: моҳият,
тушунча ва белгилар

166 **ALOYEV ULUG‘BEK MAXMUDOVICH
ROZIMOVA QUNDUZ YULDASHEVNA**

Korrupsiyani keltirib chiqarishga ta'sir etuvchi
omillar

174 **АНОРБОВ МУРОДЖОН
РАХМАНКУЛ УГЛИ**

Общая характеристика преступлений
против правосудия

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

182 **USMANOVA SURAYYO BULTAKOVNA**

The legal and institutional regulation of tourism
in the Republic of Uzbekistan: emergence and
development

13.00.02 – TA'LIM VA TARBIYA
NAZARIYASI VA METODIKASI
(SOHALAR BO'YICHA)

190 **АЗИМОВ ҲАКИМАЛИ ИМОМОВИЧ**

Амир Темурнинг тарихий мероси – инсоният
тараққиётининг муҳим омили

UDC: 3401.1(575.01)
ORCID: 0000-0003-1417-7854

ҚОНУНЧИЛИК ҲУЖЖАТЛАРИ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ

Одилқориев Хожимурод Тўхтамуродович,
юримдик фанлар доктори, профессор,
e-mail: domla5@mail.ru

Аннотация. Мамлакат ижтимоий ҳаётини тартибга солишга йўналтирилган ҳуқуқ нормалари қанчалик сифатли бўлса, аҳоли турмуш фаровонлиги шунчалик юксалиб боради. Мукамал ҳамда пухта тайёрланган қонунларда ҳаётий ва халқчил тамойиллар устуворлик қилса, уни амалиётга татбиқ қилиш ҳам самарали кечади. Аксинча, амалга оширишнинг аниқ механизмига эга бўлмаган, фақатгина умумий масалаларни ҳал этадиган қонунчилик ҳужжатларини қабул қилиш амалда қўлаб муаммоларни келтириб чиқариши мумкин. Мақолада мамлакатимиз қонунчилик тизимининг норматив негизини ташкил этувчи “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги янги Қонуннинг мазмун-моҳияти, қонун ва ҳуқуқ ижодкорлиги фаолиятининг принциплари, ушбу жараённинг босқичлари, субъектлари ва амалга ошиш механизмлари таҳлил этилган. Қонунчилик ҳужжатларининг турлари таснифланиб, уларнинг хусусиятлари очиб берилган. Мазкур ҳужжатлар лойиҳаларини тайёрлаш тартиби ва ҳуқуқий механизмларини янада такомиллаштиришга йўналтирилган таклиф ва тавсиялар берилган. Талқин этилаётган Қонунда ўз аксини топган қатор янгиликлар: конституциявий қонунларнинг ҳуқуқий табиати ва мақоми, қонунчилик ҳужжатлари лойиҳаларини тайёрлашда жамоатчилик фикрини ўрганиш, уларни турли йўналишдаги экспертизалардан ўтказиш, қабул қилинган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ҳисобини юритиш, тартибга солиш таъсирини баҳолаш, уларнинг макон, замон ва шахслар бўйича ҳаракатланиш хусусиятлари илмий таҳлил этилган. Шунингдек, унга қонунчилик ҳужжатлари лойиҳасининг жамоатчилик экспертизаси институтини киритиш таклифи илгари сурилган.

Калит сўзлар: қонун, қонун устуворлиги, қонунчилик ҳужжатлари, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, ҳуқуқ ижодкорлиги ташаббуси, қонунчилик социологияси, ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳасининг жамоатчилик экспертизаси, ҳуқуқий эксперимент.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ АКТОВ

Одилқориев Ходжимурод Тухтамуродович,
профессор, доктор юридических наук

Аннотация. Качество правовых норм, направленных на регулирование социальной жизни страны, по сути способствует повышению благосостояния общества. Если законы подготавливаются с учетом жизненных и гуманных принципов, то их реализация будет эффективной. И, напротив, принятие законодательных актов, не имеющих четких механизмов и предусматривающих решение лишь общих вопросов, на практике может вызывать множество проблем. В статье рассматриваются сущность и содержание нового Закона “О нормативно-правовых актах”, который составляет основу системы законодательства страны, анализируются принципы законо- и нормотворческой деятельности, стадии и субъекты данного процесса, правовые механизмы реализации нормативных актов. Классифицируются виды законодательных актов, раскрываются их особенности. Формулируются предложения и рекомендации, направленные на совершенствование порядка и правовых механизмов подготовки проектов данных актов. В рассматриваемом законе содержится ряд новшеств, а именно определяются: правовая природа и статус конституционных законов,

учет общественного мнения при подготовке проектов законодательных актов, проведение их разнообразной экспертизы, ведение учета уже принятых нормативно-правовых актов, оценка их регуляторного влияния, а также научно анализируются действия данных актов во времени, пространстве и по кругу лиц. Кроме того, вносится предложение включить в данный закон институт общественной экспертизы проектов законодательных актов.

Ключевые слова: закон, верховенство закона, законодательные акты, нормативно-правовые акты, нормотворческая инициатива, законодательная социология, общественная экспертиза проектов правовых актов, правовой эксперимент.

MODERN LEGAL FRAMEWORK FOR IMPROVING THE SYSTEM OF LEGISLATIVE ACTS

Odilqoriev Khojimurod Tukhtamurodovich,
doctor of jurisprudence, professor

Abstract. The quality of legal norms aimed at regulating the social life of the country really contributes to an increase in the welfare of society. If laws are prepared taking into account life and humane principles, then their implementation will be effective. Conversely, the adoption of legislative acts that do not have clear mechanisms and provide for the solution of general issues in practice can cause many problems. The article examines the essence and content of the new law on Normative legal acts, which form the foundations of the country's legislative system, analyzes the principles of legislative and legislative activity, stages and subjects of this process, legal mechanisms of implementation. The types of legislative acts are classified, their features are revealed. Suggestions and recommendations are aimed at improving the order and legal mechanisms for the preparation of drafts of these acts. The Law under consideration contains a number of innovations, such as the legal nature and status of constitutional laws is determined, public opinion is taken into account in the preparation of draft legislative acts, their various expertise, keeping records of already adopted normative legal acts, assessment of their regulatory influence, scientifically analyzed the actions of the data acts in time, in space and in a circle of persons. Also, a proposal is made to include in the law Institute of Public Examination of Projects of Legislative Acts.

Keywords: law, rule of law, legislative acts, normative legal acts, lawmaking initiative, legislative sociology, public examination of legal acts, legal experiment.

Қонун ижодкорлиги фаолиятининг бош мақсади мукамал ҳамда сифатли қонунларни яратишдан иборат. Демократик, адолатли қонунлар ва улар асосида чиқариладиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг яхлит, мутаносиб тизими мавжуд бўлиши ҳамда қатъий амал қилиши бугунги кенг қамровли ислохотлар муваффақиятининг гаровидир. Шундан келиб чиқиб қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 8 августдаги “Норма ижодкорлиги фаолиятини такомиллаштириш Концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Фармонида норма ижодкорлиги, шу жумладан, қонун ижодкорлиги фаолиятининг сифатини ошириш, бу жараёнда яратиладиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг уйғунлиги, ўзаро мувофиқлиги ҳамда тизимлилигини таъминлаш борасида жиддий вазифалар, устувор йўналишлар белгиланди [1]. Ушбу вазифалар рўйи учун амалдаги қонунчилик базасини тизимлаштириш, ҳуқуқий тартибга солишни янги савияга кўтариш, қонунчилик

ҳужжатларини ишлаб чиқиш ҳамда қабул қилиш жараёнлари самарасини ошириш мақсадида “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги янги Қонун қабул қилинди (2021 йил 20 апрель) [2].

Мазкур Қонун ваколатли давлат органлари томонидан қонунчилик ҳужжатларини чиқариш асослари ва уларнинг тартибга солиш предметини аниқ белгилаш, норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни лойиҳалаштириш ва расмийлаштиришда юридик техника, хусусан, қонунчилик техникаси талабларига риоя этилиши, ҳуқуқий нормаларнинг амалга ошиш механизмларига эга бўлишини таъминлаш, уларнинг нисбати ва таснифланишини ҳуқуқий жиҳатдан асослашга йўналтирилганлиги билан эътиборга молиқдир.

Қонуннинг энг муҳим хусусияти шундаки, у Ўзбекистон Республикаси Президентининг юқоридаги фармонида ифодаланган янги ғояларни ҳаётга жорий қилишга қаратилган. Булар – норма ижодкорлиги жараёнига “ақл-

ли тартибга солиш” моделини жорий этиш орқали унинг сифатини тубдан ошириш; қонунларнинг сўзсиз устуворлиги, уларнинг тўғридан-тўғри ишлаш механизмларига эга бўлиши ҳамда уларда ҳаволаки нормаларнинг имкон қадар истисно этилиши; идоравий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қўламининг кескин қисқартирилиши, норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг тизимлаштирилиши каби ғоя ва талаблардан иборат. Қонуннинг амалий аҳамияти қуйидагилар билан изоҳланади: биринчидан, жамиятда қонун устуворлиги таъминланишига алоҳида урғу берилган, зеро, қонун ҳуқуқнинг асосий шакли (манбаи) бўлганлиги боис қонун воситасида галдаги ҳуқуқ англаб етилади [3]; иккинчидан, мамлакатдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ҳуқуқ ижодкорлиги ва ҳуқуқни қўллаш жараёнларини тартиблаштиришни таъминлайди [4 ва 3].

Таҳлил этилаётган Қонунда норма ижодкорлиги фаолиятининг қуйидаги принциплари мустаҳкамланган: конституциявийлик, қонунийлик, жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ҳамда қонуний манфаатлари, жамият ва давлат манфаатларини ҳимоя қилиш ҳамда уларнинг устуворлиги, халқаро ҳуқуқнинг умумэътироф этилган принциплари ва нормалари устуворлиги, ошкоралик, илмийлик, ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солишнинг тизимлилиги ва комплекслилиги ҳамда ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишнинг барқарорлиги каби (5-модда).

Маълумки, Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик тизими қуйидаги турдаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни ўз ичига олади: Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, конституциявий қонунлар, қонунлар, мамлакат Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон ва қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг қарорлари ҳамда буйруқлари, маҳаллий давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг қарорлари.

Мамлакатимиз қонунчилиги мазмуни Қонуннинг 7-моддасида очиқ берилган: “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунчилик ҳужжатлари бўлиб, улар Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик *tizimini* (таъкид бизники

– Х.О.) ташкил этади. Олимларнинг умумий эътирофига кўра, *қонунчилик тизими* – қонунчиликнинг структуравий тузилиши бўлиб, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ва қоидаларнинг қонунчилик соҳалари ва институтларига уюшган барқарор гуруҳланишида ўз аксини топади ҳамда ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқий нормаларнинг ўзаро ички алоқадорлигига асосланган муштарак йиғиндиси сифатида майдонга чиқади. Қонунчилик ҳужжатларининг ягона тизимга бирикишида уларнинг юридик кучи асосий мезон вазифасини ўтайди [5, 28-б; 6, 206-б.].

Бироқ таҳлил қилинаётган янги Қонунда Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорлари *қонун ҳужжатларидир*. Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг буйруқлари ҳамда қарорлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг қарорлари *қонуности ҳужжатларидир*” [2].

Шунга алоҳида эътибор қаратиш лозимки, мазкур моддада “Олий Мажлис палаталарининг қарорлари *қонун ҳужжатларидир*” деган қоида мустаҳкамланган. Бу қоида юридик жиҳатдан ҳам, назарий жиҳатдан ҳам мақбул эмас. Аввало, палаталарнинг қарорлари соф юридик маънода “қонун” эмас. Иккинчидан, “қонун ҳужжатлари” атамаси назарий жиҳатдан тамомила мантиқсиз сўз бирикмасидир. Таассуфки, “қонун ҳужжатлари” атамаси қарийб чорак асрдан зиёд вақт мобайнида расмий ҳужжатларда, ҳуқуқий-сиёсий лекционимизда кенг қўлланиб келинмоқда.

Хўш, ушбу атама тилимизга қачон ва қандай кириб келди? Мустақилликка эришилгач, кўплаб русча сўзларнинг ўзбекча таржимасини излашга киришилди. Шу жараёнда “законотательные акты” сўзларининг номақбул таржимаси сифатида “*қонун ҳужжатлари*” ибораси пайдо бўлди. “Қонун ҳужжати” атамасининг мантиқсизлиги, нотўғрилиги нимада? “Қонун ҳужжати” сўзлари рус тилида “документ закона” тарзида маъносиз жаранглайди. Ўзбек тилида ҳам бу ибора – маъносиз. Аслида, қонуннинг ўзи ҳужжат ҳисобланади. Ҳар сафар унинг

хужжат эканлигини таъкидлаш шарт эмас. Бу борада теранроқ фикр юритилса, қонундан ташқари унинг яна қандайдир хужжати бордек маъно чиқади. Яна бир мулоҳаза: фараз қилайлик, башарти, “қонун хужжати” ибораси тўғри бўлса, унда нега “фармон хужжати”, “қарор хужжати” ибораларини қўлламаймиз?

Мухтасар қилиб айтганда, қонун, фармон ва қарор ҳам норматив-ҳуқуқий хужжатларнинг алоҳида турларидир (қаранг: “Норматив-ҳуқуқий хужжатлар тўғрисида”ги Қонуннинг 6-моддаси). Демак, юқорида таъкидланганидек, норматив-ҳуқуқий хужжатлар мужассам ифодалаганда – *қонунчилик хужжатлари* бўлиб, улар қонунлар ва қонуности хужжатларига бўлинади (7-модда) [2]. Шу боис амалдаги расмий тилимизда “қонун хужжати” ибораси ўрнига “қонунчилик хужжати” иборасини ишлатишимиз ўринли бўлади [5, 16 б.].

Афсуски, “Норматив-ҳуқуқий хужжатлар тўғрисида”ги янги қонунда “қонун хужжатлари” ибораси 12 марта учрайди (қаранг: 7-, 11-, 14-, 20-, 30-, 57-моддалар). Қонуннинг 57-моддасида “қонун хужжатлари”, 59-моддасида эса “қонунчилик хужжатлари” деган иборалар ишлатилган [2]. *Бизга кейинги ифода маъқул.*

Тавсиф этилаётган муаммо борасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 10 февралдаги ПФ-6166-сон “Қонунчилик хужжатлари ижросини самарали ташкил этишда давлат бошқаруви органлари ва маҳаллий ижро этувчи ҳокимият органлари раҳбарларининг шахсий жавобгарлигини кучайтиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони ибратлидир [7]. Фармонда қонунлар, Президент фармон ва қарорлари, ҳукумат қарорлари *қонунчилик хужжатлари* маъносида ишлатилиши таъкидланган. Демак, Фармонда “қонун хужжатлари” деган ибора бирор марта ҳам қўлланмаган. Бу тўғри йўналишдир.

Қонунда амалиётда муаммоли бўлиб келаётган яна бир масала ўз ечимини топди, яъни конституциявий қонунларнинг ҳуқуқий мақоми аниқ белгиланди. Хусусан, унда Ўзбекистон Республикаси Конституциясига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилишини назарда тутувчи қонунлар конституциявий қонунлар тарзида қабул қилиниши қатъий белгилаб қўйилди. Ушбу қонуннинг киритилиши, ўз навбатида,

конституциявий қонунларни қабул қилиш амалиётига аниқлик киритди ҳамда Конституцияга тузатишлар киритилишини назарда тутувчи қонунларга *конституциявий қонун* мақомини берди.

Айни вақтда, қонунда ҳуқуқий принциплар ва нормаларни мустаҳкамловчи, бирлаштирувчи, тизимлаштирувчи, шунингдек, ижтимоий муносабатлардаги энг муҳим соҳаларнинг комплекс ҳуқуқий тартибга солинишини таъминловчи қонунлар *кодекслар* тарзида қабул қилиниши мумкинлиги белгилаб қўйилди (9-модда).

Шу ўринда биз Қонундаги 3-модданинг қуйидаги мукамалроқ таҳририни таклиф қиламиз: *“Норматив-ҳуқуқий хужжатлар ваколатли давлат органлари томонидан Конституцияга мувофиқ қабул қилинган давлатнинг умуммажбурий талаби (амри) сифатида ҳуқуқий нормаларни ўрнатишга, ўзгартиришга ёки бекор қилишга қаратилган расмий хужжатдир”*. Юқорида таъкидланганидек, Қонуннинг 5-моддасида асосий принциплар санаб ўтилган. Аммо улар қаторида қонун устуворлиги принципи эътироф этилмаган. Фикримизча, ушбу муҳим принцип ҳам 5-моддада акс эттирилса, 8-моддада Конституциянинг 15-моддасидаги [8] қондани такрорлашга ҳожат қолмас эди.

Қонунда ижтимоий муносабатларни қонуности хужжатлари воситасида тартибга солиш доираси ҳам белгиланди. Унинг 11-моддасида “Қонуности хужжатларида қонун даражасида тартибга солиниши лозим бўлган масалалар бўйича нормалар белгиланишига йўл қўйилмаслиги” мустаҳкамланди. Шунингдек, ушбу моддада яна бир муҳим мезонни эътироф этиш мақсадга мувофиқ бўлар эди. Яъни “Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига дахлдор барча масалалар (уларни чеклаш ёки кенгайтириш) фақат қонун воситасида амалга оширилади”. (Айтиш жоизки, бундай қоида аксарият Европа мамлакатларида амал қилади ва инсон ҳуқуқлари устуворлигини ифода этади). Фикримизча, мазкур қоида қонунларнинг нуфузини оширишга, уларнинг устувор бўлишини таъминлашга бевосита хизмат қилган бўлар эди [9].

Айни шу Қонунда бугунги кунгача баҳс ва мунозарага сабаб бўлиб келаётган муҳим бир

масалалага ойдинлик киритиш лозим, деб ҳисоблаймиз. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президенти қайси масалалар бўйича *фармон*, қайси масалалар юзасидан эса *қарор* чиқаради. Бу умумий тарзда Конституцияда белгиланган: Ўзбекистон Республикаси Президенти Конституция ва қонунларга асосланиб ҳамда уларни ижро этиш юзасидан республиканинг бутун ҳудудида мажбурий кучга эга бўлган фармонлар, қарорлар ва фармойишлар чиқаради (94-модда). Юқоридаги саволга дастлабки жавоб қуйидагича бўлиши мумкин: Президент – давлат бошлиғи сифатидаги ваколатларининг амалга оширилиши бўйича *фармон*, ижро ҳокимияти мазмунига оид, Вазирлар Маҳкамаси ваколати доирасига кирувчи масалалар бўйича ҳуқуқий ҳужжат чиқарганда, у *қарор* тарзида бўлади [10]. Шу боис Қонуннинг 12-моддасида Президент фармонлари ва қарорларининг предмети аниқ ифодалаб берилса, нур устига нур бўлар эди.

Қонунчилик амалиётимизда “идоравий меъёрий ҳужжатлар” деган категория кўп учрайди. Ушбу тоифадаги ҳужжатларга Қонуннинг 14-моддаси бағишланган бўлиб, у “Вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг буйруқлари ҳамда қарорлари” деб номланган. Фикримизча, мазкур моддани “Вазирлик ва давлат қўмиталарининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари” деб номлаш тўғрироқ бўлар эди. Зеро, Конституциямизда давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари тизимида “идора” деган тузилма назарда тутилмаган, амалдаги қонунчилигимизда ҳам “идора” (“ведомство”)нинг таърифу тавсифи берилмаган. Тасаввуримизча, қонун чиқарувчи орган “идора” тушунчаси остида “департамент”, “инспекция”, “агентликлар” ва бошқа тузилмаларни назарда тутган бўлса керак. Аммо 14-модданинг мазмунига кўра, улар норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилишга ҳақли бўлмаслиги лозим.

Мазкур моддада таъкидланганидек, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар, агар уларга қонунлар, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари билан тегишли норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни қабул қилиш ёки ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш бўйича ваколатлар берилган бўлса,

норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиши мумкин. Эҳтимол, ушбу норма Ўзбекистон Республикасида маъмурий ислохотлар концепциясида акс этган ғоялар асосида шакллантирилган [11]. Фикримизча, вазирликлар, давлат қўмиталари ва мансабдор шахсларга норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиш ваколати фақат Конституция, конституциявий қонун ёки махсус қонун билан берилиши ўринли бўлади. Шунингдек, ушбу модданинг V қисмида вазирликлар, давлат қўмиталари ва идораларнинг буйруқ ҳамда қарорлари бошқа тегишли субъектлар билан келишилган ҳолда қабул қилиниши мумкинлиги кўрсатилган. Ўйлашимизча, бу қонидани чиқариб ташлаш мумкин. Зеро, 30-моддада лойиҳаларни келишиш масалалари ўз ифодасини топган [2].

“Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги қонунда ўзининг батафсил ифодасини топиши лозим бўлган жиддий масалалардан бири – бу ҳуқуқ *ижодкорлиги ташаббуси* ва унинг *субъектлари масаласидир*. Бироқ янги Қонунда ушбу муҳим институт етарлича ечим топмаган. Аввало, тегишли моддада қонунчилик ташаббуси ҳуқуқи билан қонуности ҳужжатлар бўйича ташаббус кўрсатиш институти аниқ фарқлаб тавсифлаш лозим эди (20-модда). Масалан, Президент фармон ва қарорлари ҳамда Ҳукумат қарорлари, шунингдек, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари қарорлари бўйича ҳуқуқ ташаббускорлигининг субъекти кимлар бўлиши мумкин? Ушбу норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳасини тайёрлаш ва тақдим этиш механизмлари қандай? Улар қай тарзда амалга оширилади? Бу саволлар очиқ қолган.

Қонундаги 20-модданинг “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини тайёрлашни ташаббус қилиш” деб номланиши ўзбек тили нуқтаи назаридан муваффақиятли чиқмаган. Хусусан, ўзбек тилида “ташаббус қилиш” деб гапирилмайди. “Ташаббус қилиш” сўз бирикмаси тилимизнинг салоҳияти ва гўзал имкониятларига соя солади. Чамаси, мазкур модда “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни яратиш соҳасидаги ҳуқуқ ташаббускорлиги ва унинг субъектлари” деб номланса, ўринли бўлар эди. Модданинг амалдаги мазмуни қуйидагича баён этилган: “Ўзбекистон Республикасининг қонунлари (таъкид бизники –

Х.О.), Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари ва қарорлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари лойиҳаларини тайёрлашни ташаббус қилишга фақат, башарти, давлат органларида кўтарилаётган масалалар ёки муаммоларни қонунчиликда назарда тутилган механизмлар ва маъмурий тартиб-таомиллар орқали ҳал этиш ваколатлари мавжуд бўлмаса, йўл қўйилади. Жисмоний ва юридик шахслар тегишли давлат органларига норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини тайёрлаш тўғрисида таклифлар киритишга ҳақли [2].

Қонун ва ҳуқуқ нормалари ижодкорлиги жараёнида социологик таҳлил ва тадқиқотларга кенг ўрин берилиши бугуннинг кучли талабидир. Зеро, ҳуқуқий норма ижодкорлигининг дастлабки босқичидан охиригача, яъни ҳуқуқий-норматив ҳужжатни яратиш ғояси пайдо бўлишидан тортиб (муайян ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишга бўлган ижтимоий эҳтиёжни аниқлашдан тортиб) токи уни расман юридик норматив тарзда ифодалаш, тегишли ҳужжат шаклида расмийлаштириш, қабул қилиш ва амалий ҳаётга жорий этишгача бўлган барча хатти-ҳаракатлар (фаолият) *ҳуқуқий социология* нуқтаи назаридан ўрганилиши, теран таҳлил этилиши катта самара бериши мумкин. Бунда, энг аввало, ҳуқуқ ижодкорлигига таъсир этиши мумкин бўлган иқтисодий (моддий), сиёсий, ижтимоий, маънавий-мафкуравий, маданий ва бошқа ижтимоий омил (фактор)лар имкон қадар тўла инобатга олинishi, яратилажак норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар жамият ривожланишининг объектив қонуниятларига, тараққиёт эҳтиёжларига мос ҳамда жамият ҳаёти билан уйғун бўлишига, халқимиз онги ва руҳиятига осон сингишига жиддий эътибор қаратиш лозим.

Юқоридаги мулоҳазалардан келиб чиқиб, Қонуннинг 23-моддасида норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳасини тайёрлашда жамоатчилик фикрини ўрганиш билан бир қаторда мазкур жараёнда кенг қамровли *социологик тадқиқотлар* ўтказилиши, унинг ҳуқуқий механизмларини назарда тутиш фойдадан холи бўлмас эди. Шундай мазмундаги норманинг қонунчилигимизга киритилиши ҳуқуқий амалиётимизда ниҳоятда муҳим янги институт

бўлмиш *қонунчилик социологияси* ривож топишга кенг йўл очиб берган бўлар эди.

Қонунда норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳасини тайёрлаш (21-модда) ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳасини тайёрлашни ташкил этиш (22-модда) масалалари ўрин олган. Ушбу моддаларнинг умумий мазмуни том маънодаги (классик) қонун нормасини эмас, балки норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳасини тайёрлаш бўйича йўриқнома ёки услубий қўлланма қоидаларини эслатади. Бундай моддаларнинг қонунга киритилишининг сабаби (мақсади) маълум: қонунлар ва бошқа қонунчилик ҳужжатларида ҳаволаки нормаларни истисно этиб, уларни бевосита, тўғридан-тўғри амал қиладиган ҳужжат бўлишига эришишдир.

Бироқ мазкур мақсадга эришишга бўлган интилиш жараёнида мавжуд ижобий тажрибадан, жумладан, асрлар мобайнида шаклланган, сайқал топган қонуншунослик илми ютуқлари ва қонунчилик техникасининг анъанавий талабларидан чекиниш ўринлимикин. Бу ўринда ижобий тарихий тажриба билан замонавий инновацияни оқилона уйғунлаштириш катта самара бериши шубҳасиздир.

Қонуннинг 21-моддасида норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини тайёрлаш босқичларидан бири сифатида ҳужжатнинг “тартибга солиш таъсирини баҳолашдан ўтказиш” белгиланган. Фикримизча, бундай баҳолашни пухта ташкил этилган социологик тадқиқотларсиз ва тегишли ҳуқуқий экспериментсиз амалга ошириш мушкул. Маълумки, ҳуқуқий эксперимент – норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг пухта ва сифатли ишлаб чиқилиши ҳамда самарали амал қилишининг муҳим кафолати ва механизмидир [12]. Шундай бўлсада, Қонуннинг мазкур моддасида Вазирлар Маҳкамасининг 2014 йил 2 декабрдаги “Қонун ҳужжатларининг тадбиркорлик фаолиятига таъсирини баҳолаш тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарор билан асос солинган ҳуқуқий механизмларни [13] қонун даражасида муҳрлаб, барча қонунлар ва қонуности ҳужжатларнинг тартибга солиш таъсирини баҳолаш (ТСТБ)нинг ягона тизими ва босқичлари мустаҳкамланган [14].

Норматив-ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини тайёрлашни ташкил этишга бағишланган мод-

дада эса (22-модда) лойиҳаларни тайёрлашга доир ишларни мувофиқлаштириш Адлия вазирлиги томонидан амалга оширилиши белгиланган. Бу ўринда ҳуқуқий ҳужжат лойиҳасини тайёрловчи субъектларга Вазирлик томонидан *методик ёрдам* кўрсатилиши вазифасини ҳам назарда тутиш мақсадга мувофиқ бўлар эди. Қонуннинг алоҳида боби (25–29-моддалари) норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳасини ҳуқуқий-иқтисодий, молиявий, илмий, экологик ва коррупцияга қарши экспертизалардан ўтказиш масалаларига бағишланган. Бундай экспертизаларнинг муҳимлиги кўп йиллардан бери илмий адабиётларда таъкидлаб келинар эди [15]. Шунингдек, Қонунга норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳасини *жамоатчилик экспертизасидан* [16] ўтказиш тартиби ва механизмларини белгиловчи янги моддани киритиш ўринли бўларди, деб ҳисоблаймиз.

Қонунда ўз аксини топган муҳим масалалардан бири норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни давлат рўйхатидан ўтказиш ва ҳисобини юритиш тартибининг мустаҳкамланганлигидир (37-модда) [2]. Бу масала илгари Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 9 октябрдаги 469-сон қарори билан тасдиқланган низом [17] ва Адлия вазирлигининг 2000 йил 16 октябрдаги 124-сон буйруғи билан тасдиқланган “Идора-вий меъёрий ҳужжатларни тайёрлаш ва қабул қилиш Қоидалари” асосида ҳал этилар эди [18]. Энди бу Қонуннинг мавзусига айланди. Профессор А.С. Пиголкин норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ҳисобини юритиш мавзусида

тадқиқотлар олиб бориб, уларнинг журнал ва автоматлаштирилган (яъни электрон) ҳисобини юритишдек функционал турларини таклиф этган эди [19]. Бу фаолият ҳам долзарблигини сақлаб қолмоқда.

Шунингдек, Қонуннинг 42–44-моддаларида норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг маконда, вақт бўйича ва шахслар доираси бўйича амал қилишига оид ҳуқуқий механизмлар мустаҳкамланган. Бу жиҳатлар норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ижросини таъминлашда ниҳоятда муҳим аҳамиятга эга. Бундан қарийб юз йил муқаддам машҳур ҳуқуқшунос профессор Г.Ф. Шершеневич қуйидагиларни ёзган эди: “Қонун фуқароларнинг хулқ-атворини белгиловчи норма сифатида ўз амал қилишининг бошланиш ва якунланиш моментларига эга. Қонуннинг қачондан бошлаб қўлланиш ва қачон тўхтатилиши амалий жиҳатдан фавқулудда муҳимдир” [20].

Шундай қилиб, “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида”ги янги Қонун мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотларнинг ҳуқуқий жиҳатдан самарали таъминланиши, мавжуд қонунчилик ҳужжатларининг ўзаро мутаносиб тизим сифатида амал қилиши, мавжуд ҳуқуқий-норматив базани тизимлаштириш, норма ижодкорлиги жараёнларига “ақлли тартибга солиш” модели элементларини жорий этиш, пировардида, мазкур фаолиятни янги сифат даражасига кўтаришга хизмат қилади, деб умид билдириш мумкин.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Norma ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi 2018-yil 8-avgustdagi farmoni. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 08.08.2018 y., 06/18/5505/1639-son; 09.11.2019 y., 06/19/5870/4010-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 30.04.2021 y., 06/21/6218/0398-son.
2. “Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida”gi yangi Qonun. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 20.04.2021 y., 03/21/682/0354-son.
3. Marchenko M.N. Problemû teorii gosudarstva i prava. Moscow, 2015, p. 565.
4. Obùaya teoriya gosudarstva i prava: Akademicheskij kurs. T. 2. Otv. red. prof. M.N. Marchenko. M., 2012. S. 138–142.
5. Odilqoriev X.X. O'zbekiston Respublikasining qonunchilik tizimi. Toshkent, Al-faba servis, 2008, pp. 16.
6. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. T. 12. Toshkent, “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat ilmiy nashriyoti, 2006, p. 206.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Qonunchilik hujjatlari ijrosini samarali tashkil etishda davlat boshqaruvi organlari va mahalliy ijro etuvchi hokimiyat organlari rahbarlarining shaxsiy javobgarligini kuchaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2021-yil 10-fevraldagi PF-6166-son Farmoni. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 11.02.2021 y., 06/21/6166/0101-son).

8. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. <https://lex.uz/docs/20596/>.

9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Milliy strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 23.06.2020-y., 06/20/6012/0953-son; Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 30.04.2021-y., 06/21/6218/0398-son, 24.07.2021-y., 06/21/6269/0704-son.

10. X.T. Odilqoriev. Prezident farmonlarining huquqiy tabiati. // Hayot va qonun, 1994, No. 4.

11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida Ma'muriy islohotlar konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 37-son, 979-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 19.01.2018-y., 06/18/5304/0591-son; 03.03.2018-y., 06/18/5329/0846-son; 04.05.2018-y., 06/18/5428/1158-son, 25.05.2018-y., 06/18/5447/1269-son, 07.06.2018-y., 06/18/5456/1316-son, 08.06.2018-y., 06/18/5457/1324-son, 11.07.2018-y., 06/18/5475/1489-son, 14.07.2018-y., 06/18/5477/1505-son; 01.08.2018-y., 06/18/5496/1603-son, 01.08.2018-y., 06/18/5497/1604-son, 28.08.2018-y., 06/20/5526/0983-son; 11.12.2019-y., 06/19/5892/4134-son; 19.03.2020-y., 06/20/5968/0331-son; 17.03.2021-y., 06/21/6188/0216-son.

12. Toychiev N. Yangi O'zbekistonda qonun ijodkorligi faoliyati sifatini tubdan oshirish islohotlarni huquqiy jihatdan ta'minlashning muhim omili // Yangi O'zbekiston. 2021-yil 7-may.

13. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Qonun hujjatlarining tadbirkorlik faoliyatiga ta'sirini baholash tizimini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2014-yil 2-dekabrda 328-son qarori // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2014 y., 49-son, 581-modda; 2015 y., 26-son, 338-modda.

14. Qalandarov D., Safarov J. Qonun ijodkorligi sifatidagi islohotlar samaradorligining muhim omili. // "Yangi O'zbekiston", 2021-yil 13-may.

15. Qonunchilik hujjatlarini ekspertiza qilish muammolari. Mas'ul muharrir F.H. Otaxonov. Toshkent, 2005.

16. Mazkur institutning ahamiyati va mohiyati haqida batafsilroq qarang: Odilqoriev X.T. "Qonun loyihalarining jamoatchilik ekspertizasi: mohiyati, mexanizmi va shakllari" // Davlat hokimiyati va huquqiy tizimni demokratlashtirish. Ilmiy to'plam. Toshkent, 2014, pp. 40-50.

17. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Vazirliklar, davlat qo'mitalari va idoralar me'yoriy hujjatlarining qonuniyligini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1997-yil 9-oktyabrda 469-son qarori // 21-band O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013-yil 7-dekabrda 323-sonli qarori tahririda. O'R QHT, 2013 y., 50-son, 650-modda

18. O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirining Idoraviy me'yoriy hujjatlarni tayyorlash va qabul qilish qoidalarini tasdiqlash to'g'risidagi 2000-yil 16-oktyabrda 979-son buyrug'i // <https://lex.uz/docs/828719>

19. A.S.Pigolkin A.S. Podgotovka proektov normativnûx aktov. Moskva, 1968, p. 28.

20. Shershenevich G.F. Obûaya teoriya prava. Vûp.2. Moskva, 1911, p. 397.